

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مباد بدین بوم و بر زنده یک تن مباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Ideological

مسائل ایدئولوژیک

سید هاشم سدید

۱۹ می ۲۰۱۸

اندیشه ها را باید برای اندیشیدن آموخت!

قسمت سوم

اسپینوزا، اما چنین فکر نمی کند. برای اسپینوزا، مانند پروتاگوراس سوفسطائی، خلاف پنداشت مولانا مودودی و مودودی ها، و مانند سقراط "انسان معیار و میزان همه چیز است." هر کاری که صورت می گیرد، باید برای خوشی، رفاه، سعادت، سلامت و بهروزی انسان باشد و توسط خود انسان صورت بگیرد؛ چرا که هیچ نیروی متافیزیکی، اگر وجود هم داشته باشد، در زندگی و در شادی و غم انسان نقشی بازی نمی کند.

اسپینوزا خدا را محتاج انسان نمی داند. خدای اسپینوزا مانند انسان نیست که به تحسین و ثنا و ستایش موجودی نابالغ و کم خرد و غرض آشنا و متملقی مانند انسان شاد شود - آنچنان که در لباس ننگد.

خدای اسپینوزا نه به تعریف و تمجید نیاز دارد و نه به عبادت و اظهار عجز و بندگی کسی محتاج است. تأیید انسان به خدائی خدا چه چیزی را در خدائی خدا تغییر می دهد، وقتی خدا می داند که یگانه خدا و خالق هستی و صاحب اقتدار خودش است؟؟

انسان سودائی و کله خشک و درون خالی، وقتی می بیند خودش محتاج تحسین و تملق و مدح و ستایش است، و با دولا شدن دیگر انسان ها در برابر خودش احساس غرور و رضایت و شادی می کند، فکر می کند که خدا هم با این کار ها شاد می شود. و می توان با انجام این کار ها نظر مساعد خدا را به خود جلب کرد. تفکری که از آغاز خدانشناسی انسان های اولیه به وجود آمد و تا امروز ادامه پیدا کرده است.

چنین دیدی همان "انسان پنداری خدا" است، که در برخی از نحله های ادیان نیز وجود دارد. اسپینوزا نقد مفصلی دارد بر "انسان وار پنداشتن خدا" - با آن که به "همه خدا پنداری طبیعت" نیز معتقد است و انسان از طبیعت نه بیرون است و نه جدا؛ بحثی که لزوم به بررسی دارد!

بنابراین امیالی چون شاد شدن از تملق و تحسین و اعمالی چون کف زدن و تعظیم کردن و سر به زمین گذاشتن و خاک پای کسی را سرمه چشم کردن و عبادت نمودن و واه و بارک الله و احسنت و... گفتن، انسانی را که در خود احساس کمبود می کند، یا انسان خودشیفته را، شاد می سازد، نه خدائی را که از هر حیث کامل است و محتاج هیچ چیزی، از جمله تأیید و تکذیب خود از طرف انسان نیست؛ و خود این را خوب می داند!

چنین است خدا شناسی اسپینوزا؛ خلاف خدا شناسی و محتوای فکر و اندیشه و اخلاق مولانا مودودی و برادران قطب و مجددی ها و محسنی ها و نادری ها و سیاف ها و مولانا فضل الرحمان ها و خامنه ای ها و سید حسن نصر الله ها و عبدالعزیز بن عبدالله ها و مقتدی صدر ها و...!

در تفکر اسپینوزا، مانند تفکر سقراط و هزارها فیلسوف دیگر قضاوت خوب و بد و روا و ناروا در مورد انسان و اخلاق و عمل نیک و بد وی به عهده خود انسان گذاشته شده است. در بحثی که از سقراط داشتیم، دیدیم که سقراط قضاوت در مورد حکم محکمه و بی گناهی خود را به تاریخ، یعنی به انسان محول می کند؛ نه به خدا.

سقراط نمی گوید که "حواله آن ها - کسانی که او را محکمه کردند - را به خدا می کنم"؛ زیرا خدا که برای بشریت تا امروز (۱۸۰۵.۲۰۱۸) به عنوان **"مفهوم نظری"** باقی مانده است، عملاً و به گونه محسوس در رابطه با امور و زندگی انسان کاری برایش نکرده است. انسان مهم بود، خود انسان به عنوان یک **"مفهوم بدیهی"**، که مرکز و معیار همه چیز شناخته شده بود، باید کاری برای خویش انجام می داد.

خدا را کسی به چشم ندیده بود؛ اما انسان هم قابل دید بود، هم قابل درک و هم قابل لمس! انسان برای سنجش خوب و بد برای خود معیار ها و سنجه های انسانی داشت که بر روی تجربه و نیاز های فطری و در حال تحول خود انسان خلق و تعیین شده بودند؛ امری بسیار بجا و منطقی و عملی؛ زیرا کار انسان با نیازها و توانائی های متحول خود انسان باید ارزیابی و تعیین یا انتخاب می شد و مطابقت می داشت، نه با استعداد ها و استطاعت ها و وسع خدا و فرشته ها یا دیگر موجودات آسمانی!!

اسپینوزا انسان را موجودی می دانست با توانی های محدود و از انسان همان چیزی را انتظار داشت که در توان و در دسترس انسان بود.

وقتی تفاوت میان جهان بینی و اخلاق اسپینوزا و جهان بینی و اخلاق مولانا مودودی ها به این حد باشد، چگونه خدا های آن ها می توانند یکی یا مانند هم باشند؟!

خدای عارف نیز با خدای اسپینوزا یکی نیست. عرفان از شریعت، یعنی از آئینی که خدا با یک عالم قواعد مشخصی که بر هر یک تأکید شده و پابندی بر هر یک از قواعد را واجب می داند، نمی تواند جدا باشد. تعلیمات دینی و پیروی از احکام دین مثل کلمه و شهادتین، نماز، روزه، زکات، حج و اعتقاد به حساب و بهشت و دوزخ و وجود فرشته ها و... پایه و اساس تفکر یک عارف است. اما، نه همه اندیشه و مشغولیت ذهنی وی و نه یک تفکر خشک، بلکه تفکری که چندین بار شسته شده و صیقل خورده است، تا به پایه درخشش غیر از درخشش دین رسیده است.

عرفان ترکیبی است از اندیشه های بشری با اندیشه های خدائی. طریقتی که دست اندیشه بشری در آن بیشتر نمایان است تا دست خدای ادیان. تفاوت خدای موسی، مظهر دین، با خدای مولانای بلخ، مظهر عرفان، از خاک است تا افلاک. شناخت دینی بر پایه یقین و قطعیت و اطمینان و تنها بر آن چه در کتب دینی آمده است، استوار است، درحالی که عارف در پنجه آهنین حیرت، یعنی سرگستگی گرفتار است. حیرت عارف است که او را از تأمل و تفکر باز می دارد.

در این خصوص یک مولانا شناس، آقای غلام رضا خاکی، گفته بود: فیلسوف نمی تواند حیرت را تجربه کند، چون ابزار او تعقل است و تعقل در پی ساماندهی جهان است. درحالی که فکرت به ما اجازه می دهد که آنچه را فیلسوفان نمی توانند ببینند، ببینیم و درک کنیم. با این حساب، فکرت نمی تواند از جنس تأمل ها و تعقل های فلسفی باشد... و اضافه می کند: فکرت اندیشه ای است که بر آن درنگ می کنند. (درنگ کردن یعنی دیر ماندن، اما نه میخ کوب شدن، همان گونه که من در قسمت پیشین بدان اشاره کردم). او همچنان به این اعتقاد بود که یک عارف به دنبال این است که عجز عقلش را با حیرت نشان بدهد، تا بتواند از چارچوب عقل فراتر برود و پدیده ای را مشاهده کند که عقل را محال

می‌داند. تجربه‌های درونی است که عارف را متوجه عجز عقل کرده است. البته این سخن بدان معنا نیست که نیازمند عقل نیستیم. بلکه مفهومش این است که عقل در حوزه شناخت خداوند عاجز است. در ابیات زیر حیرت خیام بازتاب یافته است:

اسرار ازل را نه تو دانی و نه من وین حرف معما نه تو خوانی و نه من

هست از پس پرده گفتگوی من و تو چون پرده برافتد، نه تو مانی و نه من

با "معما" خواندن هستی و "پنهان بودن آن از نظر خیام در پشت پرده"، خیام خلاف کلام روشن دین، که بر شناخت یقینی و بی‌خدشه خدا استوار است، همان سخنی را می‌زند که یک "نمی‌دانم گرا"، که درست‌ترین سخن را به نظر من در بحث وجود خدا تا امروز زده است، می‌زند.

عارف - به زعم خود - از راه اشراق و مکاشفه و شهود عرفانی، یعنی آشکار شدن حقایق در دل سالک یا عارف، (ظاهراً) به وجود خدایش پی می‌برد، ولی فیلسوف از راه عقل، آن‌چه میزان سنجش و طول و ترازو است، و از راه مشاهده و استقراء و تجربه می‌کوشد به هستی و چیستی خدا دست پیدا کند. به این سخن عطار توجه کنید: "سالک فکرت که در کار آمده است/ نه ز عقل کز دل پدیدار آمده است." فکرت در بیت مذکور به معنی "نگاه دل به دیده عبرت به خداوند" آمده است!

ولی، با همه این حرف‌ها و با همه این تفاوت‌ها - و استفاده از عقل و فکرت - نتیجه محسوس و ملموس تلاش‌های هیچ یک، نه عارف و نه غیرعارف، تا امروز در مورد بود و نبود و چیستی و چگونگی خدا، به یقین تبدیل نشده و به قطعیت نرسیده و آشکار نگردیده است (این حرف را نباید دلیل انکار خدا پنداشت، بلکه دلیل ناتوانی فکر انسان تا همین لحظه در راستای خداشناسی باید تلقی کرد - سدید).

ندای درون (فهم بدون استفاده از حواس فیزیولوژیک؛ فهمی که از حوزه "من‌کاشف" بر می‌خیزد و در حوزه من‌کاشف باقی می‌ماند و به صورت مشهود و معلوم قابل انتقال به دیگران نیست) و نگرش بیرون و عملی - تجربی - عقلی؛ همان‌گونه که علم (ساینس) تا امروز در این باره حرف آخر را نزده است، هیچ کدام تا کنون هیچ چیزی را ثابت نکرده است. اما، به علم می‌توان خوش بین بود!!

عارف به این عقیده است که با تجلی انوار الهی بر قلب و مشاعر سالک، سالک از شَم بالائی برخوردار می‌شود که وجود خدا را درک می‌کند. هر قدر درجه سالک بالاتر باشد، درک او از خدا هم به همان اندازه بالاتر است. و غیرعارف می‌گوید که با چنین شیوه‌ای برای شناخت، که به دیگران قابل انتقال نیست (مانند کشف و شناخت اتم که محسوس و قابل انتقال است) نمی‌شود اعتماد کرد!

برهان عرفان در باب وجود خدا شنیدن صدای قلب (ندای درون) عارف است. استدلال عارف بالاتر از این چیزی نیست. چرا که - همانطور که خودش اعتراف می‌کند - با عقل نتوانسته است حجاب‌ها را برافکند و پرده‌ها را پس بزند و معماها را حل کند.

بنابراین دلیل است که مولانای بلخ، یکی از عرفای بزرگ جهان اسلام، پای خردورزی را در مسیر خداشناسی چوبین می‌خواند.

شهود و اشراق عارف، پندارهائی هستند که ذهنیت متعارف و متعادل جامعه از کودکی، به اصطلاح با مغرثوئی متداوم و مستقیم و غیرمستقیم - هرچند جامعه علی‌الاصول شاید خواهان آن نباشد - در منزل و در مدرسه و کوچه و بازار و مسجد و تکیه‌خانه و خانقاه و با دیدن تسبیح و ریش و عمامه و خیر و خیرات و نذر و زکات و زیارت و طوغ و تعویذ و دعا و ندبه و موعظه و آذان و اذکار و اوراد و حرف دوزخ و بهشت و خشم و رحمت خدا و اشک و آه و استغاثه و

توبه و تمنا و التجاء و به خاک افتادن و قبرپرستی و ترغیب و تخویف بزرگان و تأدیب و تشویق دولت ها و کارهای مانند این ها در جوهر جان و روان او جا گرفته است.

روان کودک با دیدن این همه مراسم بعضاً آنقدر مغلوب و مسخر جو فکری می شود، که جایی برای چیزی دیگر در ذهن او باقی نمی ماند؛ مانند آن انتحاری که در اثر تعالیم و موعظه های مکرر و ممارست و تکرار خدا و جهاد و شهادت و پاداش و خُلد و رضوان و جنت و بهشت و حور و غلمان و شیر و شراب و انگور و عسل و خشنودی و رضای خدا و رسولش طی چندین ماه و چندین سال در مدارس دینی تروریست پروران مغلوب و مقهور و تسلیم اندیشه کشتن از طریق به هوا پراندن خود و از طریق جنگ می گردد و غیر از خود هر کسی را که می بیند کافر بالله و محدودالدم می خواند.

اما، با آن که خدای عارف با خدای دین یکی نیست، خدای عارف خدای خوب و مهربان و باگذشتی است که انسان را درک می کند؛ حتی اگر با زبان الکن و عقل قاصر خود وی را "شپشی" و "ژنده پوش" و محتاج "خواب و خوراک" و نمی دانم چه و چه بخواند! خدای عارف همین شخصی بی ادب را دوست و همتای خود می نامد و در صورتی که پیامبرش با او درشتی کند، حتی با پیامبرش با زمختی و صلابت بر خورد می کند و او را وادار به پوزش خواستن از آن مرد شوریده بخت فلاکت زده می سازد.

خدای عارف خدای شریعتمداران، که تنها قرآن، انجیل و تورات و... مستند گفتار و کردار شان است، نیست؛ بلکه خدائی است که بین سندی مسلمان و هندی هندو فرق نمی گذارد؛ امری که برای خدای غیر عارف - یک شریعتمدار مسلمان - به هیچ وجه پذیرفتنی نیست، زیرا کتاب وی، هندو را کافر می خواند و کافر نه این که قابل دوستی و احترام و برابری نیست، که لایق تحاشی و تنفر و قابل گردن زدن نیز است!

از منظر مهرورزی شاید خدای اسپینوزا و خدای عارف یکی باشند، اما از نظر شیوه رسیدن به هستی شناسی و در کل خود هستی شناسی دو تا هستند!

خدا دو تا نیست؛ شیوه شناخت عارف و اسپینوزا این دو را به دو خدا می رساند. دو خدائی که از بسا جهات مانند هم نیستند! این که می گویند خدا در نظر هر انسانی جلوه دیگری دارد، مربوط به فکر انسانی است، نه این که هزارها خدا وجود دارد! بلی، اندیشیدن این گونه سؤال ها خود به خود حل می گردند!!

فرق دیگر میان تفکر عرفاء و اسپینوزا، با آن که اسپینوزا می گوید سرشار از عشق خداست، این است که پایه اندیشه اسپینوزا بر انسان دوستی استوار است، درحالی که عشق غیر عقلانی - شهود عرفانی - عرفاء به خدا، خدا را مرکز همه چیز می داند؛ مانند تعالیم دینی!

نتیجه این که:

نه عارف و نه فیلسوف، با همه برهان هائی که ارائه نموده اند و نه علمای علوم جدید (ساینست ها) هیچ کدام تا کنون نتوانسته اند در باب چیستی و چگونگی آن چه را خدا می نامند، چیزی بگویند که طرف قبول اهل خرد قرار بگیرد.

کالین مک گین، در کتاب "چگونه فیلسوف شدم؟ سفر من به جهان فلسفه قرن بیستم"، صفحه ۳۴ می نویسد: "چند دقیقه قبل از آن سر گرم مطالعه در باره مسأله جوهر و کیفیات بودم و آن چنان که باید و شاید در بهت و حیرت فرو رفته بودم و... آیا عین یا ابژه فقط مجموع کیفیات خویش است؛ یا این که وجودی دارد که به نوعی فراتر از آن کیفیات است؟"

نه تنها کالین مک گین و عرفای هندی و اسلامی و مسیحی و یهود و بودائی و...، بلکه حتی پیامبرانی مانند موسی نیز در ارتباط با هستی و چیستی و چگونگی خدا و هستی در حیرت بودند.

درخواست شرح صدر، "رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي" (آیات ۲۵ و ۲۶ سوره طه)، نمایانگر این واقعیت است که حتی پیامبران از اسرار و معما هائی که در پشت پرده - که برخی از عرفاء آن را تا نود پرده یا حجاب گفته اند - قرار دارند، بی خبر هستند.

موسی می خواهد، همانطور که میلیون ها و میلیارد ها انسان خواهان آن بودند و هستند، که پرده ها از پیش چشمانش دور زده شود و اسرار ناگفته و ناشنیده برایش فاش گردد.

من تعجب می کنم که وقتی برای پیامبران این همه اسرار باز گفته نشد، آیا ممکن است برای خیام و مولانا و عطار و امثالهم که هنوز به درجه پیامبری نرسیده بودند، یا برای افراد عادی مانند من و تو، فاش گردند؟

نکته دیگر این که خدا برای اسپینوزا، خدای آن جهانی نیست که از نیستی آفریده باشد. جهان از نظر او ناآفریده است. برای جهان از دید او نه آغازی بوده؛ و نه پایانی برای آن در نظر گرفته شده است. دین خلاف این نظر را ابراز می کند.

پایه دین چیست؟ کلام خدا! خدا در این مورد چه می گوید: "در ابتدا کلمه بود و کلمه نزد خدا بود و کلمه خدا بود. همان در ابتداء نزد خدا بود. همه چیز به واسطه او آفریده شده." در قرآن هم داستان آفرینش جهان به حکم خدا تأیید شده است! جهان برای اسپینوزا، خدای جاودانی و به عبارت دیگر، صورت پدیداری یا معلوم و ظاهر الوهیت است. برای اسپینوزا، خدا و طبیعت یک جوهر اند. این، عالیتترین مفهوم متافیزیک (محض) اسپینوزاست. در مورد انواع مابعدالطبیعه (متافزیک) که به غلط گفته می شود مابعدالطبیعه تنها به مسائل خدانشناسی می پردازد، بعداً طی نوشته دیگری صحبت خواهیم کرد!

سخنی هم در باب رابطه دین و معجزه:

درمورد معجزه اسپینوزا می گوید: جهان بازیچه نیست؛ و خدا آن که قوانین طبیعت را نقض کند و زیر پا بگذارد و در صورت لزوم دوباره آن را به کار گیرد...

ولتر از این هم چند قدم پیشتر پا می گذارد و می گوید که باور داشتن به معجزه، به مثابه بی حرمتی به ذات الهی است. فراموش نکنیم که ولتر خلاف آنچه برخی ها می گویند، دغدغه حرمت خدا را داشته است!!

برشی از اظهارات ولتر را در این زمینه از جلد دوم کتاب جریان های اصلی اندیشه غربی، نوشته فرانکین لو، ترجمه کامبیز گوتن، صفحات ۸۲، ۸۳ و ۸۴، انتشارات حکمت نقل می کنیم:

«معجزه، به معنی واقعی کلمه، آن چیزی است که حیرت یا تعجب برانگیزد. در این صورت هر چیزی یک معجزه است.

نظم حیرت انگیز و شکوهمند طبیعت، گردش صد ها میلیون سیاره به دور یک میلیون خورشید، فعالیت نور، زندگی جانوران همگی معجزاتی دائمی هستند. به موجب تصویری که به ما تلقین شده، ما آن چیزی را معجزه می خوانیم که قوانین الهی و جاودانه را نقض کند. چه باک از این که ماه با قرص کامل درخشان باشد و همزمان با درخشش آن آفتاب گرفتگی پیش آید؟ چه عیبی دارد که مرده ای کله اش را زیر بغل گرفته باشد و درچنین وضعی دو فرسنگ راه را با پای پیاده طی نماید، این را ما معجزه می خوانیم. (مانند جنگ شاه دو شمشیره با کله بریده! سدید.)

بسیاری از فزیکدانان و طبیعت شناسان معتقدند، با این چنین تعبیری، معجزه اصلاً وجود ندارد، دلایلی که ارائه می دهند این ها هستند.

معجزه، نقض کردن و نادیده گرفتن قوانین ریاضی، الهی، قوانین ثابت و تغییرناپذیر، و ابدی است. بر مبنای همین یک برهان معجزه چیزی جز نقض غرض یا تناقض باطل نیست.

یک قانون نمی تواند تغییر ناپذیر بوده و در عین حال قابل نقض باشد، یا بشود از آن تخطی کرد. ولی ممکن است پرسیده شود آیا قانون می تواند بنا بر اراده خداوند که خودش واضع آن بوده معوق بماند؟ جواب جسورانه که آنان می دهند این است که، نه، امکان ندارد موجودی بی نهایت دانا قوانین را برای این وضع کند که خود او نقضش نموده و زیر پا نهد. آن ها می گویند خدا نمی تواند در دستگاهی که خودش آن را به کار انداخته دستکاری کند، مگر برای این که بخواهد کار آن را روانتر و بهتر بسازد؛ ولی از آنجائی که او خداست، واضح است که او این ماشین عظیم را به بهترین وجه ممکنه خلق کرده است. اگر او ملاحظه فرموده که به علت طبیعت ماده، نقصی در کار است این امری غیر مترقبه نبوده بلکه از همان ابتدای آفرینش بدان واقف بوده است. بدین ترتیب، او هرگز تغییری بدان نخواهد داد و چیزی را در آن عوض نخواهد کرد.

به علاوه، خدا نمی تواند کاری کند که بدون حکمت باشد، حال، چه حکمتی می تواند در کار باشد که او را وادارد تا برای مدتی آنچه را که خودش ساخته است مختل نموده و از ریخت و ترکیب ببندازد؟

ممکن است به آنان گفته شود، به خاطر انسان ها. ولی آن ها جواب خواهند داد، لافل بگوئیم به خاطر تمام انسان ها، زیرا این تصویری محال خواهد بود که طبیعت الهی برای انسان های خاص و دست چین شده ای کار کند و نه برای تمامی نژاد بشری؛ حتی نژاد بشری هم آنقدر ها مهم نیست، زیرا در مقایسه با تمامی موجوداتی که بی کرانه گی و عظمت عالم را می سازند اهمیت آدمی زاده ها از مورچه دان کوچکی بیشتر نیست. آیا تصویری احمقانه تر از این هم می تواند وجود داشته باشد که خداوند، این موجود لایتناهی، کار شگرفی را که تمامی جهان را به جنبش وای می دارد به خاطر تل کوچکی متشکل از سیصد یا چهار صد مورچه برهم زند و طرح مخالف و نو ظهوری دراندازد؟

ولی فرض کنیم که خدا با نشان دادن نظر لطفش به تنی چند از انسان ها می خواسته است آنان را از دیگران متمایز سازد؛ در این صورت آیا برایش لازم می آمده که آنچه را که برای همیشه و همه جا مقرر فرموده تغییر دهد؟ بی شک او را به این تغییر و تزلزل اراده نیازی نیست تا نسبت به مخلوقاتش نظر لطفی نشان دهد: الطاف او در قوانینی که خود او آن ها را وضع کرده نهفته است. در این قوانین، او همه چیز را پیش بینی نموده و نظم و ترتیب به آن ها داده است؛ همه چیز از نیروئی که او به طبیعت بخشیده همواره اطاعت می کنند.

چه لزومی دارد که خداوند به معجزه متشبه گردد؟ آن هم برای عملی ساختن نقشه ای که به شماری اندک از موجودات زنده ربط می یابد! در این صورت حرفش این خواهد بود که:

"من نتوانستم از طریق نظامی که بر جهان مسلط کردم، از طریق فرامینی که مقرر نمودم، و قوانین ابدی که مستقر ساختم به نقشه ای ویژه که در نظر داشتم نائل آیم؛ از همین رو می روم تا اندیشه های ابدی و قوانین تخطی ناپذیرم را عوض کنم تا دست به کاری بزنم که باوجود آن اندیشه های ابدی و آن قوانین تخطی ناپذیر میسر نیست."
با این حرف خدا به ضعف خود اعتراف خواهد کرد و نه به قدرتش. و این غیر قابل تصورترین تناقض در وجود وی خواهد بود. به همین دلیل نسبت دادن معجزه به خدا اهانت کردن به او خواهد بود (گیرم که انسان ها بتوانند اهانت به خدا کنند)، این مثل آن است که به او بگوئیم: "تو موجودی ضعیف و بیچاره ای." از همین رو باور داشتن به معجزه نوعی بی حرمتی به ذات الهی است!»

(ذکر این نکته را ضروری می دانم که ولتر مانند اسپینوزا، خلاف راسل، معتقد به خدائی بود که عقل خودش آن را برایش تشخیص نموده بود - خدائی بی نقص! اما، به ادیان باور نداشت. خدا باوری او از نوعی کلام او در برش فوق در مورد خدا به خوبی نمایان است؛ تا جائی که این برش از گفتار او را می توان "دفاع نامه"ی ولتر از خدا در برابر خداشناسی دینی معرفی کرد!

تقریباً تمام خردمندان صاحب نام و نشان دنیا مثل اسپینوزا و ولتر به معجزه باور ندارند و می گویند که معجزه نقض کردن قوانین طبیعت و قوانین ثابت و تغییرناپذیر خداوندی است. اما اعجاز در دین به عنوان یکی از پایه های دین شناسی - خداشناسی شناخته می شود.

پیرامون معجزه، درمبحث "برهان مبتنی بر معجزات"، ضمن آن که به موضوع هستی شناسی و وجود خدا از منظر دین اشارتی خواهد شد، همراه با دلایل مخالف، بیشتر تماس خواهم گرفت. فعلاً که عصر جمعه است تا صبح دوشنبه اجباراً نفسی تازه می کنم.

ادامه دارد

۲۰۱۸/۰۵/۱۸